

A black and white photograph of a cloudy sky. The clouds are large and billowy, with a prominent one in the upper center. In the foreground, there are several daisy-like flowers on thin stems, some in full bloom and some as buds. The overall mood is serene and natural.

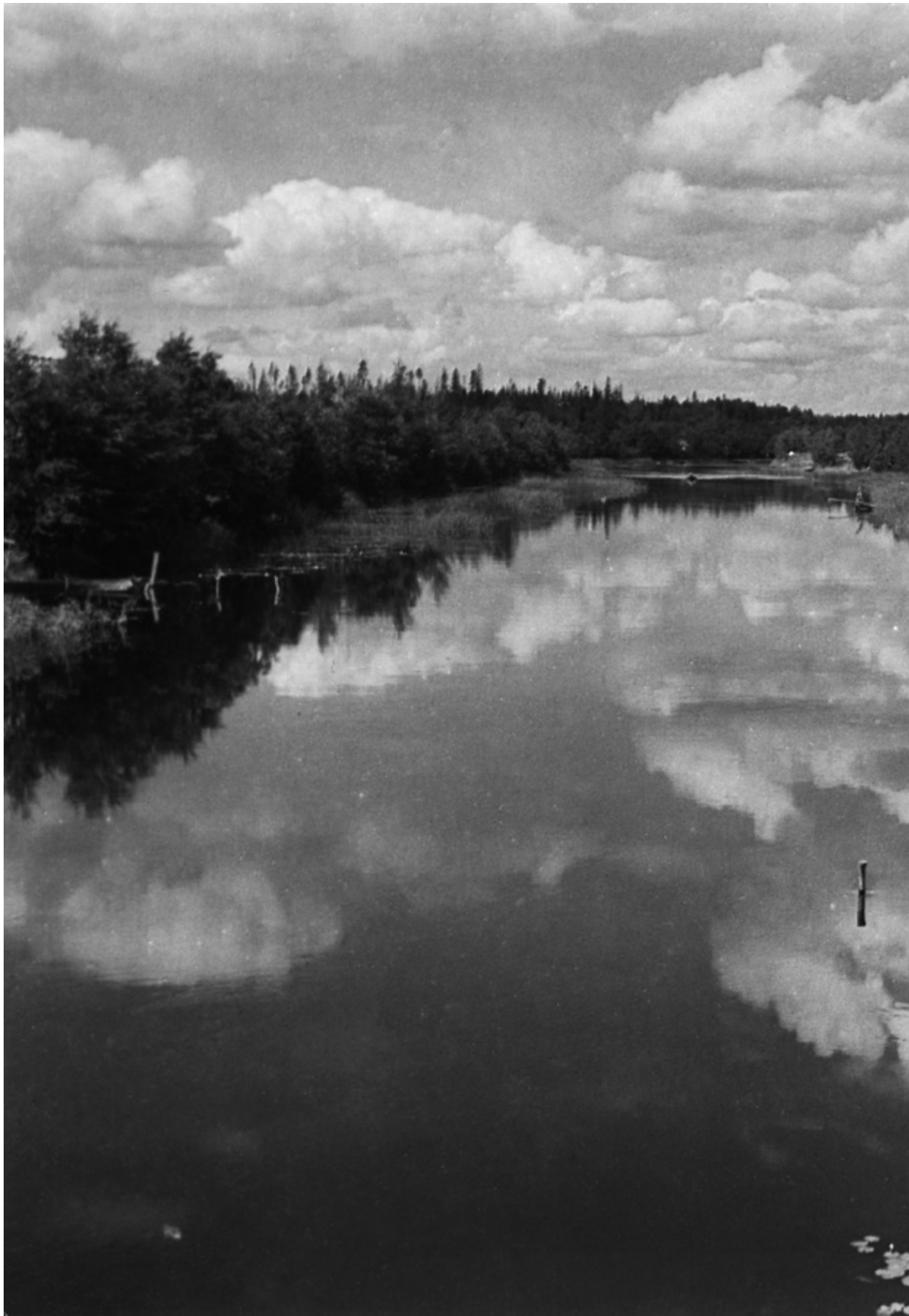
PILVIEN
KUVAAJA
MATTI POUTVAARAN
ELÄMÄ JA TAIDE

Antti Vallius

docendo

PILVIEN

KUVAAJA

Ykspäänjoki,
Tienhaara
(1930-luku).
Matti Poutvaaran
perikunta.

Copyright © Docendo ja Antti Vallius 2023

Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Kuvien lähteet mainittu kuvien yhteydessä.

Kirjan kirjoittamista ovat tukeneet Alfred Kordelinin säätiö ja Suomen tietokirjailijat ry.

Kustannustoimitus: Matti Karhula
Ulkoasu: Elina Reineck

Etukannen kuva: ”Ennen ukkosta” (1940-luku).
Takakannen Matti Poutvaaran kuva vuodelta 1946.

Kustantaja: Docendo
info@docendo.fi
www.docendo.fi

ISBN 978-952-382-510-9
Painettu EU:ssa

PILVIEN KUVAAJA

MATTI POUTVAARAN
ELÄMÄ JA TAIDE

Antti Vallius

Matti Poutvaara (1930-luku). Suomen Ilmavoimamuseo.

SISÄLLYS

Esipuhe	8	4 VAPAAKSI TAITEILIJAKSI	
1 VALOKUVAAJAKSI KASVAMINEN		Ensimmäiset vuodet vapaana valokuvataiteilijana	139
Elämäntehtävän valintaa	11	Esikoisteos Kaunis Häme	149
Kirjekursilla valokuvaajaksi	15	1940-luvun lopun julkaisu- ja kuvaustoimintaa	156
Varusmiespalveluksessa Viipurissa, Käkisalmissa ja Sakkolan Kiviniemessä	21	Pohjoinen ulottuvuus ja yhteydet matkailuun	168
Siirto Suur-Merijoelle ja paluu valokuvauksen pariin	24	5 HUIPPUVUODET	
Valokuvausopin karttuminen	35	1950-luvun kultakauden alku	173
Puolustusvoimien palveluksessa	35	Menestysteos Suomi – Finland	188
2 KAMERASEURA JA OMA YRITYSTOIMINTA		Uran lakipiste ja katse yhä kohti pohjoista	197
Liittyminen Karjalan Kameraseuraan	41	1950-luvun alkupuolen julkaisu- ja kuvaustoimintaa	210
Tienhaaran valokuvaamo	45	Kameraseuratoimintaa ja kalabaliikkia	218
Tunnettuus valokuvaajana kasvaa	48	Kameralehden sivuilla	218
Valokuvausaliupseerin taiteilijaelämää	57	6 URAN HIIPUMINEN	
Kirjallisia harrastuksia ja valokuvaustiedon jakamista	69	Orastavaa alamäkeä	239
3 SOTA JA RAUHA		Artkon julkaisemat värikuvakirjat	254
Vuoden 1939 tuomat käänneet	79	ja WSOY-yhteyksien viileneminen	254
Poutvaaran valokuvausryhmä	83	Viimeinen luomiskausi ja erilaiset kirjasarjat	273
ylimääräisissä harjoituksissa ja talvisodassa	98	Sekalaisia kuvaustöitä	283
Välirauha ja Karjala-nostalgiaa	106	Valokuvaamisesta luopuminen	293
Jatkosodan ensimmäiset vuodet	113	Epilogi:	
Jatkosodan loppupuoli – ajatukset valokuvaajan urasta vahvistuvat	113	Matti Poutvaaran valokuvallinen ilmaisu ja asema suomalaisessa valokuvauksessa	305
Yhteyksien rakentamista WSOY:hyn: postikortteja ja kirjahankkeita	122	Lähteet ja kirjallisuus	320

ESIPUHE

Tutustuessani ensimmäisen kerran Matti Poutvaaran tuotantoon muiden tutkimuksieni lomassa hämmästyin, miten vähän tästä lähes puoli miljoonaa kirjaa myyneestä valokuvaajasta oli kirjoitettu. Hämmästys kasvoi entisestään, kun päädyin Museoviraston kuva-arkiston mittavien Poutvaara-kokoelmien äärelle ja näin ne lukuisat negatiivilaatikat kymmenine tuhansine otoksineen vuosikymmenten takaisesta Suomesta ja suomalaisista. Vähitellen tuo kummastelu johti ajatukseen kirjasta, jossa Matti Poutvaaran elämää ja taidetta lähestyttäisiin tukeutumalla erityisesti hänen kuvatuotantonsa. Kuvien rinnalla kirjan aineistona on käytetty erilaisista kirjallisista lähteistä, arkistoista, tietokannoista ja haastatteluista löytyneitä tiedonmurusia, joiden pohjalta kokonaisuus on rakentunut.

Koko hankkeesta ei olisi kuitenkaan tullut mitään ilman useiden ihmisten apua. Näin ollen haluan kiittää ensinnäkin kirjaa varten haastattelemiani henkilöitä Tuula Poutvaaraa, Panu Poutvaaraa, Taneli Poutvaaraa, Rauno Kivelää, Jukka Kukkosta, Leena Sarastetta, Reijo Porkkaa, Juha Poutasta, Mikko Ilkkaa, Vesa Kippoa, Anja Marjakangasta, Karoliina Inhaa, Jaakko Repoa ja Sami Sipilää. Suuret kiitokset kuuluvat niin ikään kaikille niille kirjastoille, arkistoille, museoille ja muille tahoille, jotka ovat edesauttaneet kirjan valmistumista. Näiden osalta haluan kiittää erikseen Tuula Harmoista (Jyväskylän yliopiston kirjasto), Jaana Onatsua (Museovirasto), Charlotta Ruotasta (Museoviraston Journalistinen kuva-arkisto), Teemu Aholaa & Suvi Harjua (Vapriikin kuva-arkisto), Elina Heikkaa & Anni Walleniusta (Suomen valokuvataiteen museo), Satu Ståhlbergiä (Etelä-Karjalan museo), Suvi Hännistä (Keski-Suomen museo), Susanna Valliusta (Suomen Ilmavoimamuseo), Tapio Juutista (Suomen Ilmailumuseo) sekä Kari Stenmania ja Raija-Liisa Kiantoa. Lisäksi haluan kiittää Panu Väänästä, kustannustoimittajaani Matti Karhulaa, kirjan graafikkoa Elina Reineckiä ja kustannusyhtiö Docendo Oy:tä sekä työn rahoittajia Suomen tietokirjailijat ry:tä ja Alfred Kordelinin säätiötä. Erityiskiitoksen kohdistan Panu Artemjefille, Mikko Haapaselle, Tuomas Kiukkaalle ja Hannu Linkolalle ystävyystyö sekä lukuisten arkistoreissujen majoituksista. Rakkaimmat kiitokseni osoitan vaimolleni Susannalle sekä tyttärillemme Annille ja Elsille.

Jyväskylässä 28.11.2022

Antti Vallius

Tanhuvaara, Viipuri (1934). Matti Poutvaaran perikunta.

1

VALOKUVAALAJAKSI
KASVAMINEN

Simpelejärvi,
Koitsanlahti,
Parikkala (1932).
Museoviraston
Kuvakokoelmat.

ELÄMÄNTEHTÄVÄN VALINTAA

Parikkalan Pikku-Punkaharjun päällä kiertelevä mäntyjen reunustama polku. Kesäisessä auringonkilossa kimmeltävä Anitsanlahti ja sen rannoilta kohoavalta Sikoharjulta avautuvat maisemat Laatokkaan laskevalle, lukuisten saarien ja lahtien kirjomalle Simpelejärvelle. Tai kotitilan aittarakennuksen katolle itse rakennettu lumimaja siellä vietettyine talvi-iltojen hämyisine hetkineen. Näillä paikoilla oli varmasti oma osansa Matti Poutvaaran luonnonrakkauden syttymisessä ja sen myötä kasvaneessa halussa tallentaa luonnon järjestämiä näytelmiä. Oivan välineen tähän tarjosi valokuvaus, joka ei kuitenkaan ollut itsestään selvä uravalinta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä eteläkarjalaiselle maanviljelijän pojalle.

Matti Poutvaara, alkuperäiseltä sukunimeltään Poutanen, syntyi Parikkalan Lamminkylässä, Kokkovaaran talossa, huhtikuun 18. päivänä vuonna 1909. Matti oli Juho (1885–1970) ja Anna-Maria Poutasen (1888–1977) maanviljelijäperheen esikoinen, jolle syntyi myöhemmin kuusi nuorempaa sisarusta. Sittemmin nykyisen Venäjän alueelle jäänyt kotitalo oli paikallisen mittapuun mukaan suhteellisen vauras viiden hehtaarin viljelysmaineen ja neljine hevosineen.

Matin vanhemmat Juho ja Anna-Maria Poutanen, Parikkala (1956). Museoviraston Kuvakokoelmat.

Matin koulutaival alkoi kuusivuotiaana Lamminkylään järjestetyssä kiertokoulussa. Yhdeksänvuotiaana hän siirtyi kolmivuotiseen Poutalan kylän kansakouluun. Tämän jälkeen hän kävi vielä tovin kiertokoulun jatkokoulua ja hieman myöhemmin uskovaisen isän toiveesta pidemmän kaavan viisivuotisen rippikoulun. Matin koulutukseen on luettavissa myös Poutalan nuorisoseuran järjestämä opintokerho, jonka toimintaan hän osallistui vuosina 1925–1927. Aluksi kerhon yhtenä vetäjänä toimi Poutalan kansakoulun opettaja ja tuleva menestyskirjailija Hilja Valtonen (1897–1988), jonka johdolla nuoret opintopiiriläiset lukivat kirjallisuutta ja harrastivat erilaisia seuraleikkejä. Näihin aikoihin Matti liittyi myös Hilja Valtosen miehen, Kosti Valtosen, perustamaan voimisteluseuraan sekä iän karttuessa samaisen puuhämiehen masinoimaan Poutalan suojeluskuntaosastoon.

Jälkeenpäin Matti arvosti omassa opintopolussaan erityisesti edellä mainittua opintopiiriä sekä ylipäänsä nuorisoseuratoimintaa, joka avasi maaseutunuorison näkökulmia ja antoi heille sysäyksiä omatoimiseen kehittymiseen. Matille opintopiiri sytytti esimerkiksi lukuinnostuksen, joka sai hänet vierailemaan toistuvasti Poutalan kansakoulun ja Parikkalan kunnan kirjastoissa. Tämä into ei sammunut myöhemminkään, vaan Matin lukuharrastus säilyi tiiviinä läpi koko hänen elämänsä.

Koulutus antoi eväitä tulevaisuuteen mutta ei kuitenkaan johtanut edellä esitettyä pidemmälle, vaikka Matilla itsellään olisi ollutkin haluja jatkaa opintojaan. Kansakoulun jälkeen hän toivoi pääsevänsä Parikkalan yhteiskouluun mutta ei saanut tähän tukea kotoa, sillä hänen vanhempansa katsoivat poikansa pärjäävän vähemmälläkin pänntäämisellä. Nuorisoseuratoiminnan kautta Matti sai syksyllä 1926 vihiä myös vastikään Mikkeliin perustetusta Paukkulan nuoriso-opistosta, jonne lähtemistä hän alkoi suunnitella. Mutta jälleen keran nuoren miehen halu törmäsi isän vahvaan uskonnolliseen vakaumukseen, eikä asia edennyt aietta pidemmälle. Juho Poutaselta olisi liennyt rahat kristilliseen kansanopistoon, mutta nuorisoseurahenkisen opinahjon kohdalla vastaus oli tiukka ei. Opintojen puolesta tulevaisuus ei siis luvannut Matille niin suuria kuin hän olisi itse toivonut.

Talonpoikaisperheessä esikoispojalle niin usein lankeava tilan jatkaminen ei kuitenkaan ollut Matille selviö. Hän kertoi myöhemmin *Parikkalan Sanomissa* 1980-luvun alussa julkaistuissa muisteluartikkeleissaan hahmotelleensa teini-iässä useampiakin erilaisia uravaihtoehtoja. Kimmoketta näille pohdinnoille hän oli saanut erityisesti nuorisoseuran opintokerhosta, jossa nuorten tehtävänä oli esimerkiksi yhden lukuvuoden aikana miettiä omia "elämäntehtäviään".

Matin elämäntehtävän etsintä suuntautui ensin pieneläinhoitoon, jonka tarkoitus oli johtaa suurkanalan perustamiseen. Hän ryhtyi tutustumaan aiheeseen Parikkalan kunnankirjastosta lainaamansa kirjallisuuden pohjalta ja suunnittelemaan yritykselleen tiloja navetan vintille. Into kuitenkin laantui ennen kuin hän ehti asiassa pidemmälle, eikä kanafarmi kasvanut lopulta kahta lintua suuremmaksi. Seuraavana ajatuksena oli kalanviljelylaitoksen perustaminen, mutta nämäkin suunnitelmat kuivuivat nopeasti kasaan.

Vähitellen Matin kiinnostus siirtyi eläimistä tekniikan puolelle. Nuoren miehen mieltä kiehtoivat erityisesti autot, joita oli alkanut näkyä 1920-luvun aikana maamme maanteillä enenevissä määrin. Eikä aikakaan, kun niitä huristeli jo Parikkalassakin, jossa esimerkiksi paikallinen Posti-Matti oli siirtynyt Syväoron ja Simpeleen välisellä reitillään hevospelistä motorisoituun kulkuneuvoon. Ilmaantuipa kylille pian toinenkin henkilöauto, kun eräs paikallinen mies oli ostanut sellaisen Sortavalasta ja aloittanut pienimuotoisen taksirytyksen. Tämän innoittamana Matti ryhtyi pohtimaan liikennöitsijän ammattia Viipurin ja Savonlinnan välisellä autolinjalla. Ajatus hyytyi kuitenkin nopeasti isän toteamukseen, ettei kukaan haluaisi niin pitkää matkaa linja-autossa istua, kun sama hoitui junallakin.

Autoista Matin tekniikkaan suuntautunut kiinnostus laajeni ja kohdistui muun muassa valokuvaukseen. 1920-luvun puoliväliin mennessä hän oli todistanut muutamia kertoja omin silmin, miten mustan kankaan suojuissa jalustojen päällä seisoneita laitteita käsitelleet valokuvaajat olivat tuottaneet kiehtovia kuvia. Nämä 1920-luvulla ympäri maata kiertäneet valokuvaajat olivat jossain vaiheessa saavuttaneet myös Parikkalan maaseudun. Kuten 1900-luvun alun kiertäviä kyläkuvaajia tutkinut Hannu Sinisalo on kyseistä ammatikuntaa kuvaillut, olivat he pääosin modernista elämänmuodosta ja tekniikasta kiinnostuneita nuorehkoja miehiä, joille kiertävä valokuvaaminen tarjosi toimeentulon ohella myös väylän yhteiskunnallisen aseman nousuun. Tähän kun lisättiin vielä työnkuvaan kuuluneet lukuisat uusien ihmisten kohtaamiset sekä liikkuvaan elämäntyyliin sisältyneet alituiset seikkailun mahdollisuudet, jäi valokuvaajan uran siemen itämään Matin mieleen voimakkaampana kuin mikään muu aikaisempi uravaihtoehto.

KIRJEKURSSILLA VALOKUVAAJAKSI

Sen täytyi olla loppuvuodesta 1925, kun *Matin* valokuvausta kohtaan tuntema varovainen mielenkiinto leimahti liekkeihin. Joulukuun 5. päivänä oli näet julkaistu *Suomen Kuvalehden* numero 49, jonka kannessa käteensä nojannut Jean Sibelius katseli kaukaisuuteen. Tuon lehden loppupuolelta *Matin* silmiin sattui mainos, jossa etsittiin asiakkaita Tuure Mäyrämäen johtaman valokuvaustarvikeliikkeen järjestämille ”kirjeellisille valokuvauskursseille”. Näyttävässä koko sivun mainoksessa kerrottiin kurssien sisällöistä ja luvattiin, että talvisaikaan suoritetuilla kursseilla olleet oppilaat pystyivät toimimaan ammattikuvaajina jo seuraavana kesänä. Lupauksen varmisti opetuksesta vastannut henkilö, eli itse Mäyrämäki, jolla oli parinkymmenen vuoden kokemus erilaisista valokuvaustehtävistä ja jonka allekirjoittaman todistuksen kukin kurssin hyväksyttävästi suorittanut tuli saamaan. Vihdoin *Matin* eteen oli avautunut konkreettinen ja kaikin puolin saavutettavissa oleva uranäkymä.

Suoritustavaltaan helpoksi ja vaivattomaksi kuvaillun kurssin kestoajaksi määriteltiin kahdesta kolmeen kuukautta, riippuen oppilaan kyvyistä omaksua hänelle annetut tehtävät. Erilaisiin jaksoihin jaetut tehtävät toimitettiin oppilaalle kirjeenvaihdon välityksellä. Aluksi lähetettiin ensimmäinen osa Mäyrämäen vuonna 1924 ilmestyneestä oppaasta, joka kulki nimellä *Käytännöllinen valokuvauksen ohje itseoppimista varten*. Tämän lisäksi aloituspakkaukseen sisältyi kamera sekä kaikki muu valokuvaukseen liittyvä tarpeisto, johon kuului kaksi maljaa, pimiölamppu, kopiokehys, levyjä, kemikaaleja ja mallinegatiivi. Ensimmäisessä vaiheessa oppilaan oli tarkoitus ottaa haltuun kameran käyttö, kuvan otto ja negatiivikuvan valmistaminen. Omaksuttuaan edellä mainitut taidot oppilaalle lähetettiin Mäyrämäen laatiman oppaan toinen osa sekä erilaisia kopiopapereita ja kemikaaleja. Tässä vaiheessa kurssilaisen tavoitteena oli omaksua kuvan valmistaminen erilaisille papereille ja korteille. Kaksi-osaisen opetuspaketin lisäksi oppilaalla oli kurssin aikana mahdollisuus kysyä ohjausta aina tarpeen tullen. Oppilaiden edistymistä seurattiin heidän lähettämieni näytekuvien pohjalta. Hinnaltaan huokeaksikin mainostetun 350 markan arvoisen kurssin maksutavaksi tarjottiin myös osamaksua, jottei kenenkään asiasta kiinnostuneen olisi tarvinnut jättää osallistumista taloudellisten seikkojen takia. Samaan pakettiin luvattiin tässä yhteydessä pikavalokuvaustakin käsittelevä kurssi. Mainoksen pyyteettömästä sävystä huolimatta kirjekurssien taustalla vaikuttivat luonnollisesti liiketoiminnalliset tavoitteet. Toisin sanoen kirjekurssien perimmäisenä tarkoituksena oli houkutellessa valokuvauksen pariin uusia harrastajia, joiden toivottiin myös jatkossa ostavan kuvaamiseen liittyvän tarpeistonsa juuri Mäyrämäen liikkeestä.

Pakkolaskun tehnyt
Ilmavoimien
Hansa-lentokone,
Parikkala (1926).
Matti Poutvaaran
perikunta.

Vuoden 1925 joulukuun alun lehti-ilmoituksessa mainittiin seuraavan kurssin alkavan tammikuun ensimmäisenä päivänä 1926. Tälle kurssille Matti myös ilmoittautui, vaikka tarvittavasta rahasummasta ei ollut vielä tietoaakaan. Matilla oli säästöissään omaa rahaa vain markka viisikymmentä penniä, joka vastasi tuolloista kirjemaksua ja jonka turvin hän sai lähetettyä ainoastaan kurssitilauksen. Omien sanojensa mukaan Matti tilasi kirjekurssin tammikuun yhdeksäntenä päivänä 1926 ja sai ensimmäisen kameransa kurssivihkoiheen saman kuun 27. päivä. Laite itsessään oli sadan markan arvoinen laatikkokamera, joten kurssimateriaalien, opetuksen ja kaiken muun kuvaukseen liittyneen tarpeiston hinnaksi jäi 250 markkaa. Kurssin kokonaiskulut vastasivat nykyrahassa reilua 120 euroa, joten kyseessä oli ihan merkittävä summa. Koska Matin isä oletti tämän olevan jälleen kerran vain yksi poikansa ohimenevistä innostuksista, ei häneltä liennyt siihen taloudellista tukea. Matin tuli siis hankkia kurssiin tarvittavat rahat omatoimisesti. Tällä kertaa 16-vuotias nuorukainen oli ilmeisen palavasti päättänyt ryhtyä valokuvaajaksi, sillä aikomus jalostui nyt määrätietoiseksi toiminnaksi.

Rahanhankintatapoja hetken tuumailtuaan Matti päätyi ainoaan varteeno-tettavaan vaihtoehtoon: paperikollien rahtaamiseen Simpeleen tehtaan ja sitä lähimpänä olleen Syväoron pysäkin välillä. Käytännössä tehtaalta kuljetettiin joko rullina taikka paaleina paperia pysäkille ja sieltä massakolleja tehtaalle. Kollinajo oli varsinkin arvonsa tuntevien talollisten mielestä alemman luokan

työtä, jota harjoitettiin korkeintaan tilapäisesti ja tällöinkin pitkin hampain. Isältään lainatulla Loko-nimisellä tammalla rahdin ajoon lähtenyt Mattia ei luokkaylpeys kuitenkaan painanut. Työ kuin työ, kunhan siitä kertyi sen verran, että hän sai kurssimaksut hoidettua.

Helpolla ei Matti kuitenkaan rahojaan tienannut, sillä jokaisesta kuormasta käytiin kovaa kilpailua, ja rahtia oli monesti kärkkymässä kymmeniä miehiä hevosrekineen. Tavarankuljetus alkoi aamuisin tasan kello seitsemän, jolloin kuljettajat saivat ajaa rekensä ovelle jonotusjärjestykseen. Mitä aikaisemmin kuljettaja oli liikkeellä, sitä varmimmin hän sai myös rekeensä täytettä. Matti lähti usein kotoaan kello neljän tai viiden aikoihin, kilpailun ollessa kireimmillään jopa aamukolmelta. Jälkeenpäin hän muisteli, miten ikävältä tuntui lähteä lyhyillä unilla ajamaan avoimella metsäreitillä kovaan pakkaseen kymmenkilometristä matkaa ja sen jälkeen jäädä vielä odottelemaan muutamaksi tunniksi kuormauksen aloittamista. Ajomiehille maksettiin paperista neljä penniä kilolta ja paluurahtina viedyistä massakolleista kolme penniä kilo, joten paljon Matti sai huhkia niiden 857 markan eteen, jotka hän kahden viikon aikana tienasi. Mutta kun kurssin lasku saapui, oli hänellä koossa tarvittava summa, ja ylimääräistäkin rahaa vielä lisätarvikkeisiin sekä muihin kuluihin.

Matti sai valokuvausharrastuksiinsa itselleen kotitalon kamarin, josta hän pimensi ikkunat negatiivien kehitystä varten. Intoa riitti alusta alkaen, eikä kurssin saapumisesta ehtinyt kulua kuin kolme päivää, kun Matti kehitti jo ensimmäiset kuvansa – joskin huonoin tuloksin. Lisäopiskelun myötä myös negatiivien kehittäminen alkoi vähitellen luonnistua. Valmistuneita negatiiveja hän lähetti tarkastettavaksi Mäyrämäelle, joka totesi ne hyväksi ja oikein tehdyiksi. Hankaluuksia sitä vastoin tuotti aluksi kuvien vedostus negatiiveista, mutta tämäkin ongelma selvisi Mäyrämäeltä saatujen tarkentavien ohjeiden avulla.

Tällä tavoin Matti sai siis ensikosketuksensa valokuvaukseen ja kuvien tekemisen saloihin. Kevään 1926 aikana kuvaaminen vankisti hänen taitojaan ja herätteli toiveita oikeasta valokuvaajan ammatista. Tukea löytämälleen urapolulle Matti sai nuorisoseuran opintopiiristä, jonka opettajista ja oppilaista hän otti kuviakin. Otoksia syntyi tuossa vaiheessa myös muista ihmisistä, lähiseudun maisemista ja tapahtumista. Näiden joukossa oli ilmeisesti myös sellaisia, joita käytettiin sanomalehdissä paikallisten uutisten kuvituksena. Yksi tällainen oli esimerkiksi elokuun viidentenä päivänä vuonna 1926 otettu valokuva Poutalan kylän ja Syväoron välille Sompalammen rannalle pakkolaskun tekneestä Ilmavoimien Hansa-lentokoneesta.

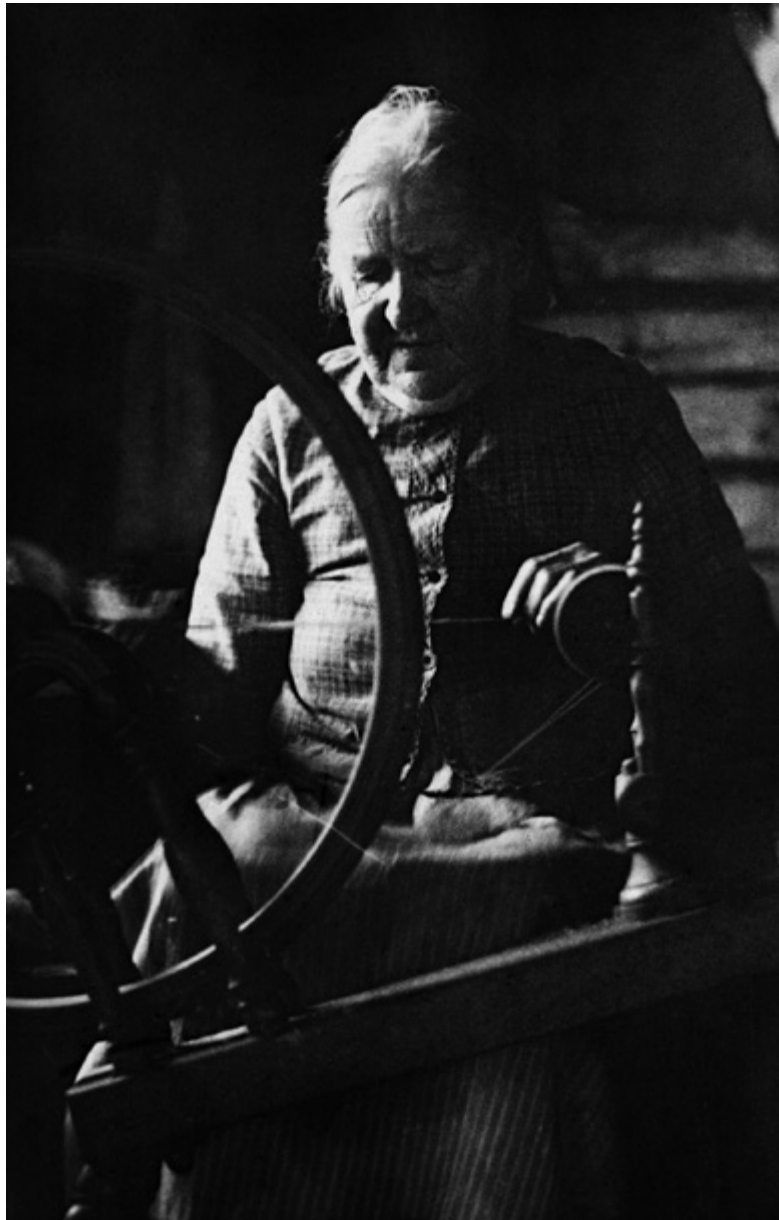
Matista oli kovaa vauhtia kasvamassa valokuvaaja, ja tätä orastavaa ammatti-identiteettiä vahvisti varmasti myös Mäyrämäen Tampereella 7. huhtikuuta 1926 allekirjoittama todistus, jossa kirjoitettiin seuraavasti:

Herra Matti Poutanen on ottanut osaa järjestämiini valokuvauskursseihin kirjeenvaihdon avulla ja on hän siinä niin onnistunut, että hän nyt täydellisesti voi sekä ottaa että myöskin valmistaa kuvia. Tästä olen tullut vakuutetuksi töittensä perusteella joita hän on tänne lähettänyt arvosteltavaksi, minkä täten todistan.”

Kurssin läpäisemiseen tarvittiin lisäksi työnäyte, jota varten Matti otti kuvan Parikkalassa asuneesta isoäidistään Elli Poutasesta (1858–1932). Sittemmin Elli asetui malliksi moniin muihinkin Matin varhaisiin otoksiin.

Koska Matille ei ollut avautunut mahdollisuuksia toisen asteen opintoihin, oli Mäyrämäeltä saadulla todistuksella hänelle ainakin symbolista arvoa. Työmaailmassa sillä tuskin oli paljoakaan merkitystä mutta ammatillista uraa suunnanneena tekijänä sitäkin enemmän. Tätä Poutvaara itse ainakin halusi myöhemmin korostaa kertoessaan oman valokuvaajan uransa alkuvaiheista. Tässä yhteydessä on hyvä muistaa, ettei 1920-luvun puolivälin Suomessa annettu vielä lainkaan virallista valokuvausalan koulutusta. 1800-luvun lopussa perustetut ensimmäiset kameraseurat olivat toki antaneet valokuvaukseen liittyvää opastusta ja Suomen Ammattikuvaajain Liitto (myöh. Suomen Valokuvaajain Liitto) oli järjestänyt perustamisestaan (1919) saakka eripituisia kursseja, mutta ensimmäiset varsinaisten oppilaitosten järjestämät valokuvauskurssit aloitettiin Helsingin Taideteollisuuskeskuskoulussa vasta 1930-luvulla. Pysyvämpi valokuvausalan opetus alkoi siellä niinkin myöhään kuin vuonna 1959, jolloin koulun nimikin oli jo vaihtunut Taideteolliseksi oppilaitokseksi. Näin ollen valokuvaajaksi 1920-luvulla mielineen tuli hankkia pääsääntöisesti käsityöläisperinteeseen rinnastetun ammattinsa taidot lähinnä erilaisissa oppisopimuskoulutuksissa. Mäyrämäen kirjekurssi olikin mielleltävissä eräänlaiseksi etänä suoritetuksi oppisopimuskoulutukseksi. Tosin siitä, miten paljon Tuure Mäyrämäen myöntämällä valokuvaajan todistuksilla oli painoarvoa alan ammatillisten keskuudessa, voidaan olla montaa mieltä.

Suomalaisen valokuvauksen historiaan Mäyrämäki ei ole jäänyt tunnettuna valokuvaajana vaan kyseisiä kirjekursseja järjestäneenä liikemiehenä, jonka julkaisemat valokuvausoppaat paljastuivat jälkikäteen karkeiksi plagiaateiksi.

Vanha mummo (1926). Kuva on yksi Matti Poutvaaran ensimmäisistä otoksista. Matti Poutvaaran perikunta.

Niiden tekstit oli kopioitu lähes sanasta sanaan Erland Piirisen vuonna 1920 julkaistusta teoksesta *Valokuvausopas – ohjeita aloittelijoille* ja E. Vogelín suomeksi vuonna 1905 ilmestyneestä *Valokuvauksen käsikirjasta*. Vilunkipelin seurauksena Mäyrämäen oppaat vedettiin nopeasti pois markkinoilta ja takavarikoitiin. Jo vuoden 1926 toukokuussa *Uusi Suomi* tiesi kertoa tapauksen johdosta Mäyrämälle nostetusta syytteestä, josta uutisoitiin samana keväänä myös *Suomen valokuvaaja* -lehdessä. Jälkimmäisen kohdalla ei pystytty kätkemään sitä kaikkea vahingoniloa, jota tähän ”kirjalliseen varkauteen” liittyi. Lehdistössä esiintyneiden ilkkuvien äänenpainojen taustalla vaikutti selvästi Mäyrämäen omahyväinen käytös ja se, miten hän voimiensa tunnossa oli hieman aikaisemmin ollut napit vastakkain muiden valokuvausalalla toimineiden kauppiaiden kanssa ja uhonnut pian sulkevansa muun muassa Suomen Valokuvaajan Osakeyhtiön (SVO) ovet. Vastineena tälle *Suomen valokuvaaja* tituleerasi Mäyrämäkeä nyt halveeraavaan sävyyn ”Tampereen valokuvausyliopiston rehtoriksi” ja ”humpuukimestariksi”, joka oli opastanut suomalaisen valokuvaukseen kokonaisen armeijan jos jonkinlaisia puistoissa seisovia ”valokuvaajia”. Samassa yhteydessä lehti myös arveli Mäyrämäen ajan kuluvan vastedes ennemminkin omien sotkujensa selvittelyssä kuin liiketoimintansa kasvattamisessa. Näin siinä myös lopulta kävi. Selkkauksen seurauksena Mäyrämäen kirjekeruseihin perustunut opetustoiminta hiipui ja loppui vähitellen kokonaan.

Tästä näkökulmasta katsottuna voi siis hyvinkin olla, ettei Mäyrämäki harjoittanut kursseillansa kovin tiukkaseulaista laadunvalvontaa vaan kirjoitti valokuvaajan todistukset kaikille, jotka onnistuivat kokonaisen kurssimaksun suorittamisessa ja edes jonkinlaisen työnäytteen lähettämässä. Matti Poutvaaran valokuvaajan uraa tarkasteltaessa ei Mäyrämäen pätevyydellä tai hänen nauttimallaan arvostuksella ole kuitenkaan sen suurempaa merkitystä. Tärkeämpää sitä vastoin on, että Mäyrämäen järjestämälle kirjekerussille osallistuminen toimi Matille ponnahtauslautana valokuvauksen pariin ja loi pohjan tulevaisuudessa muotoutuvalle ammatille.

Syyskuun alussa vuonna 1927, noin puolitoista vuotta valokuvauksen aloittamisensa jälkeen, 18-vuotias Matti asteli pitkin kotitalonsa koivukujaa maailmalle. Lähdistään hän ei tehnyt suurta numeroa eikä maininnut siitä etukäteen edes vanhemmilleen. Mukanaan hänellä oli kamera ja taskussaan sata markkaa, joka sekin oli omalla valokuvauksella hankittu. Matkan ensimmäisenä etappina oli Viipuri, jossa Matti aloitti vapaaehtoisena varusmiespalveluksensa. Tuossa vaiheessa hänellä oli tuskin aavistustakaan siitä, että tulisi viettämään elämänsä seuraavat lähes 18 vuotta Puolustusvoimien palveluksessa.

Viipurin satama (1930-luku). Museoviraston Kuvakokoelmat.

VARUSMIESPALVELUKSESSA VIIPURISSA, KÄKISALMESSA JA SAKKOLAN KIVINIEMESSÄ

Matti Poutanen saapui Viipuriin, asukasluvultaan tuolloin Suomen toiseksi suurimpaan kaupunkiin, syyskuun 7. päivänä vuonna 1927. Jyväskylän keskiaikaisen kivilinnan hallitsemaa Viipuria luonnehdittiin etenkin 1920- ja 1930-luvuilla Suomen kansainvälisimmäksi kaupungiksi, jonka elävissä katukuvassa parikkalalaisen maalaispojan korviin kantautui suomen kielen lisäksi helposti niin ruotsia, venäjää kuin saksaakin. Viipurin asemalta Matti otti suunnakseen luoteessa omalle saarelleen asemoituvan Sorvalin, joka tuohon aikaan laskettiin vielä Viipurin maalaiskunnan puolella sijaitseväksi esikaupunkialueeksi. Sorvalissa, pääasiassa työväen omakotitaloista koostuneen rakennuskannan keskellä, sijaitsi kasarmialue ja Savon prikaatin I. pataljoonan 2. komppania, jossa Matti aloitti varusmiespalveluksensa alokasajan.

Sorvalin kasarmit kalusteineen olivat venäläistä perua, ja majoitusolosuhteiden on kerrottu olleen kehnot jopa silloisen mittapuun mukaan. Ajoittaisen vaihtelun kasarmialueen ankeudelle tarjosi onneksi vain muutaman kilometrin päässä sijainnut Viipurin keskusta. Se tarjosi runsain mitoin erilaisia huvittelumahdollisuuksia, jotka näyttäytyivät varmasti kiehtovina etenkin pienemmistä ja rauhallisemmista ympäristöistä saapuneille maalaisnuorukaisille. Matin Sorvalissa viettämää alokasaikaa kesti kaikkiaan kolmisen kuukautta, minkä jälkeen hän sai joulukuun 5. päivänä 1927 siirron Käkisalmissa sijaitsevaan Savon prikaatin aliupseerikouluun.

Vuoksen pohjoisen sivuhaaran suistoalueella lähes Laatokan rannassa sijaitseva Käkisalmi oli Viipuria huomattavasti pienempi kaupunki, jossa asui 1920-luvun lopussa alle 5000 asukasta. Mitä aliupseerioppilaat kaupungin koossa ja huvitusten määrässä hävisivät, voittivat he kasarmien viihtyisyydessä. Käkisalmen kasarmialue sijaitsi Vanhan linnan läheisyydessä, ja sen vanhimmat rakennukset olivat peräisin 1600-luvulta. Kasarmialuetta kutsuttiinkin Suomen kauneimmaksi, jossa etenkin armeijan henkilökunnalla oli hyvät oltavat. Matin aliupseerikoulutus kesti talven yli ja hänet ylennettiin korpraaliksi 5. päivä huhtikuuta 1928. Vajaat kaksi kuukautta tästä, toukokuun viimeisenä päivänä, hänet siirrettiin ryhmänjohtajaksi Savon prikaatin 3. pataljoonan 8. komppaniaan, joka sijaitsi Sakkolan pitäjässä olleessa Kiviniemen varuskunnassa.

Matin siirto Kiviniemeen tiesi päätymistä entistä pienemmälle paikkakunnalle. Kiviniemen kylä oli levittäytynyt varsin laajalle molemmin puolin koskea, joka laskee Vuoksesta Suvanto-järveen. Kylän alue oli yksi harvoista paikoista, joista pääsi ylittämään Vuoksen vuolaan vesistön maanteitse. Sillan myötä Kiviniemestä oli muodostunut keskeinen Karjalankannaksen liikenteen solmukohta. Matin aloittaessa ryhmänjohtajana Kiviniemessä oli yksikkö vielä suhteellisen uusi korpivaruskunta, jonka puiset rakennukset olivat valmistuneet 1920-luvun alussa. Uutuudestaan huolimatta syrjäisen varuskunnan toiminnassa ja majoitusolosuhteissa ei ollut kuitenkaan kehumista. Alkuajoilta säilyneet varusmiesten muistelut kertovat lähinnä kurjista oloista ja yksipuolisesta koulutuksesta. Tähän Kiviniemen varuskunnan arkeen on mahdollista tutustua yksityiskohtaisemmin esimerkiksi Pentti Haanpään (1905–1955) *Kenttä ja kasarmi* (1928) -novellikokoelman kautta. Siinä juuri hieman ennen Matin saapumista varuskunnan jättänyt kirjailija maalaa kaunistelemattoman kuvan vuosien 1926–1927 Kiviniemen kokemuksistaan. Niissä toistuvat muun muassa tarinat uuvuttavista tehtävistä, simputuksista, äkseeraamisista ja eräänlaisesta herravihasta, joka kumpusi erilaisista vallan väärinkäytöistä.

TUNNETUN SUOMALAISEN MAISEMA- JA KOTISEUTUVALOKUVAAJAN KIEHTOVA ELÄMÄ.

Pilvien kuvaaja kertoo, miten itseoppineesta Puolustusvoimien valokuvausteknikosta, Matti Poutvaarasta (1909–1989), kasvoi yksi Suomen jälleenrakennuskauden tunnetuimmista ja tuotteliaimmista maisema- ja kotiseutuvalokuvaajista. Teos luotaa Poutvaaran lähes puoli vuosisataa kestänyttä uraa kuljettaen lukijaa Karjalan maisemista Lappiin, sodista ja ilmavoimien tiedustelusta kameraseuroihin sekä valokuva-kirjoista ja postikorteista kotimaan matkailun edistämiseen. Samalla kirja avaa näkökulmia 1900-luvun suomalaisen valokuvauksen historiaan ja luo ainutlaatuisen ajankuvan menneestä Suomesta ja sen asukkaista.

*FT Antti Vallius on
jyväskyläläinen tietokirjailija
ja taidehistorioitsija, joka
on kiinnostunut erityisesti
maisemaan ja valokuvaukseen
liittyvistä teemoista.*

978-952-382-510-9
KL 75.79